

वेदान्त. भट्टचार्यपञ्चनद्युपाध्व गुरुदासवर्मणः

५७ अं-३१
कनकनिष्ठाचार्यविरचित

Pt. Shri Gattulalaji Research Centre

१५१२

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीविष्णवेनमः ॥ अधनारदपंचरात्र्युक्तस्तथाविष्णुरहस्योक्तोविष्णुयज्ञविधिर्लिख्यते ॥ ॥ श्री
नारद उवाच ॥ विष्णुपागः कथं कार्यो ब्रूहि त्वं मे पितामह ॥ विधानं तत्र किं प्रोक्तं केन कार्यो मखो महान् ॥ १ ॥ अंगं तु त-
त्र किं प्रोक्तं प्रधानं तत्र तद्दद ॥ कीदृशास्तु हि जास्तत्र वृणु पातृ कति संख्यया ॥ २ ॥ त्याज्यास्तत्र प्रयत्नेन तत्रो वद वि-
दां वर ॥ सामग्री तत्र का प्रोक्ता कुत्र कार्यो मखो नमः ॥ ३ ॥ सर्वेषां मे वयज्ञानां प्रधानो हि मखो यतः ॥ एतं वद महाप्राज्ञ
यथोक्तं विष्णुना पुरा ॥ ४ ॥ तत्सर्वं वदने ब्रह्मन् विस्तरेण समन्वितं ॥ विस्तारो मंडपस्यैव ध्वजानां च तथैव च ॥ ५ ॥ द्वार-
तोरणमानानि भूमेऽथैव तु शोधनं ॥ ध्वजं मानं वैष्णवे चोक्तं वंशमानं तथैव च ॥ ६ ॥ चिह्नं वै वैष्णवे पते तोरणो परिपा-
दशं ॥ आकारो वै ध्वजानां च पताकानां तथैव च ॥ ७ ॥ पीठमानं कथं प्रोक्तं कुंडमानं तथोच्यतां ॥ शैव वैष्णवयोर्भेदो
पागे तु पुक्तिरितो वद ॥ ८ ॥ स्तंभानां वजीरुनां च मानसामान्यतो वद ॥ आछादनं च किं प्रोक्तं वस्त्राणि कीदृशानि वै ॥ ९ ॥

च। ॥ १० ॥ अर्थः किंविधाः प्रोक्ताः संख्यानेषां च कास्मृताः ॥ ब्राह्मणाः कति संख्या कालक्षणं तेषां किं स्मृतं ॥ १० ॥ वर्जनीयाश्च
के ब्रह्मन्तेषां मपि च लक्षणं ॥ विधिना ब्रूहि सकलं सर्वेषां सुपकारकं ॥ ११ ॥ कोविधि ब्राह्मणा नाच क्षत्रिपाणा
च हृद ॥ विशांतु कीदृशः प्रोक्तस्तत्रो वद मते ॥ १२ ॥ अन्तेषां च कथं कार्यं स्तच्च ब्रूहि समासतः ॥ मानंतु मंडपादीनां
कुंडस्य च तथैव च ॥ १३ ॥ अर्चनं देवदेवस्य विदमोऽयं महात्मनः ॥ पागोपयोगिनः सर्वे जन्मे वदतु सांप्रतं ॥ १४ ॥
यदुचिकरं देवस्य तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ अनुग्राह्यो ह्यहं देव तत्रो मे वद वारिज ॥ १५ ॥ श्री ब्रह्मोवाच ॥ साधु साधु
महाभाग विष्णु भक्तोऽसि निर्मम ॥ नंदं पृष्टं च केनापि विष्णुयागविधानकं ॥ १६ ॥ पावनं सर्वलोकानां तीर्थानां च
वतीर्थकं ॥ कल्याणं सर्वलोकानां श्रुते सर्वत्र जायते ॥ १७ ॥ नंदं देवेषु कथितं दानवेषु न विद्यते ॥ मनुष्या नैव जा
नन्ति नागेषु नैव विद्यते ॥ १८ ॥ पितरो नैव जानन्ति कव्यादयो यथा तपः ॥ सनकादिभिः पुरा पृष्टं यत्त्वं पृच्छसि पुत्रक

१९॥ तेषां चैव यथा प्रोक्तं तथा शृणु समासतः॥ गोपनीयं सदा वस वैष्णवानां हितकृत् सदा॥ २०॥ ये वैष्णव
 तमालोके तेषां गोप्यं तमंचनत्॥ यत्पृथक् स्तुतव्या पुत्रकृतो लोकहिताय वै॥ २१॥ न देवं कथयिष्यामि वैष्ण
 वानां तु दैवतं॥ सर्वेषु चैव देवेषु शास्त्रेषु ह्यखिलेषु पि॥ २२॥ अत्र शास्त्रेषु सुतरां यक्षु पुण्यतमं मतं॥ तत्त
 शृणु त्वया वस लोकानां हितकाम्यया॥ २३॥ ये वैष्णवतमालोके तेषां हर्षाभिवर्द्धनं॥ तस्मात्ते कथयिष्यामि
 समूलं विष्णुनोदितं॥ २४॥ तत्सर्वं शृणु देवर्षे विष्णोर्यागस्य विस्तरं॥ आचार्यं पूर्वमाहूय कुलीनं वेदपार
 गं॥ २५॥ सदाचारं विधित्तं च यागनृत्यार्थकोविदं॥ वैष्णवं शास्त्रं तत्त्वतंधर्मा तुष्टानतत्परं॥ २६॥ शिव
 दुर्गादिमंत्राणां तत्त्वतः कर्मसाधकं॥ तादृशं च पुरस्कृत्य मंडपादिसमाचरेत्॥ २७॥ मंडपः सर्वयागेषु सु
 ख्यमंगं यतो भवेत्॥ भूमेस्तु शोधनं पूर्वं शास्त्रोक्तविधिना सदा॥ २८॥ विशल्या पूर्वतः कार्या खनना

दिभिर्यत्नतः॥शोधितायां समायां च मंडपादि समाचरेत्॥ २९॥ भूमिस्तु द्विर्यतोऽप्यंगं मुख्यमाहुर्मनीषिणः॥
आधारावैयतो भूश्च सर्वेषां प्राणिनां यतः॥ ३०॥ तस्मादिशोधनं प्रोक्तं ऋषिभिर्वेदवादिभिः॥ कारणं सर्वं
बीजानामाधारः परमो यतः॥ ३१॥ एनां देवाः प्रशंसन्ति यातु वैष्णवीनामभृत॥ तस्मान्मुमंडपार्ज्यां मंडपं स्त
धयेत्सुधी॥ ३२॥ ॥ इति श्रीवैष्णवसिद्धान्ते ब्रह्मानारदसंवादे भूशोधनादिप्रकरणं ॥ ॥ श्री ॥ अथ
मंडपस्वरूपमाह॥ श्रीब्रह्मोवाच॥ दशद्वादशहस्तो वा कज्याहस्तोऽथ वा पुपुनः॥ धृतिहस्तमितः का
पी नखहस्तोऽथ वा पुनः॥ १॥ एतानि मंडपमानानि प्रोक्तानि हि पुरातनैः॥ वैष्णवे उत्तमं मानं कर्तव्यं कर्म
सिद्ध्ये॥ २॥ उत्तमं वैष्णवे प्रोक्तं उत्तमत्वात्तथैव च॥ कलाहस्तः षोडशहस्तः॥ धृतिहस्तः अष्टादशहस्तः॥
नखहस्तो विंशतिहस्तः॥ एते श्रेष्ठाः॥ यदा मंडपहयं कुर्यात्तदा प्रथममंडपमितमंतरंत्यक्ता द्वितीयं

३ मंडपं कुर्यात् ॥ यदा धामाग्रे मंडपः क्रियते तदा तद्वाप परिमाणमंतरं त्यक्त्वा मंडपं कुर्यात् इत्यर्थः ॥ ॥
कटैः सद्भिस्तु संछाद्या विजयाद्यास्तु मंडपाः ॥ शराणि चैव चत्वारी मंडपे दिक्षु कारयेत् ॥ ३ ॥ उत्तमाधममध्ये
षु तथोक्तानि सनातनैः ॥ उत्तमे हि करं प्रोक्तं अष्टांगुलसमन्वितं ॥ ४ ॥ मध्यमे हि करं प्रोक्तं चतुरंगुलसंयुतं ॥
अधमे हि करं प्रोक्तमेतन्मानमुदाहृतं ॥ ५ ॥ अश्वछोदुंबरलक्षवटशाखाकृतानितु ॥ मंडपस्य प्रतिदिशं द्वा
रतोरणमुच्यते ॥ ६ ॥ पंचरुस्तप्रमाणं तु विस्तरेण द्विरुस्तकं ॥ षडंगुलाभिवृद्धं तु सप्तरुस्तं तथोक्तमे ॥ ७ ॥
पंचरुस्तं कनिष्ठे तु मंडपे पंचरुस्तकं ॥ तोरणानां च विस्तारः प्रोक्तो वै विष्णुना स्वयं ॥ ८ ॥ मस्तके द्वादशांशे न
शंखचक्रगदांबुजं ॥ प्रागादिक्रमयोगेन न्यसेनेषां स्वदारुजं ॥ ९ ॥ पंचमांशं न्यसे भूमौ सर्वसाधारणो विधिः ॥
रुस्तमानं परित्यज्य पुरतस्तोरणं न्यसेत् ॥ १० ॥ एवं तु मंडपं कृत्वा पंचगव्येन प्रोक्षयेत् ॥ मंडपे धजानां विन्यासः

कार्यश्चैव यथाक्रमं॥ नत्रचैवपताकानांन्यासः प्रोक्तो धजाक्रमात्॥ ११॥ सप्तहस्ताधजाः प्रोक्ताः सप्तमांशे
नविस्तृताः॥ पताकाः पंचहस्तास्युः पंचमांशेनविस्तृताः॥ १२॥ लोकपालानुवर्णेन नवमीतुहिनप्रभा॥ पीत
रक्तादिवर्णाश्चकार्याश्चैवसदाबुधैः॥ १३॥ द्विपंचहस्तैर्दंडैश्चवंशजैः संयुतामता॥ द्विपंचहस्तैर्दंडाहस्तैरि
त्यर्थः॥ ॥ दंडाः पंचहस्तावाकार्याः॥ ३३॥ महाध्वजस्य दंडो दशहस्त एव॥ तस्य महाध्वजस्य प्रमाणं द
शहस्तमात्रं॥ विस्तारितुत्रिहस्तकः॥ सिंदूराकंबूराधूमाधूसराघसन्निभा॥ उरितापांडुवर्णाश्च सुभ्राष्ट
र्वादिनः क्रमात्॥ एवं वर्णाश्चुभाः कार्याः पताकाः पाकशासनी॥ १५॥ उल्लेखंतत्रवध्नीयात्वेद्यामुपरिप
त्नतः॥ शिखां वैश्वेतवस्त्रेण छादनं सर्वतः स्मृतं॥ १६॥ मध्यभागे तु वेदी स्यात् इष्टकाभिः प्रकल्पयेत्॥ मध्य
वेदी प्रमाणेन पंचमांशेन चोद्धिता॥ १७॥ प्रकुर्यात् वैष्णवे पागे विष्णोरासनमुत्तमं॥ लेपनं गोमये नैव पंचगव्ये

न प्रोक्षयेत् ॥ १८ ॥ रंजितं सर्वतः कार्यं नाना वर्णैश्च शोभितं ॥ विष्णोरायनं नंदिव्यं चित्रितं गैरिकादिभिः ॥ १९ ॥ तस्मिं
 रम्यं प्रकर्त्तव्यं सर्वतो भद्रमंडलं ॥ पद्मं वापि प्रकुर्वीत सनकादिगणसेवितं ॥ २० ॥ तस्योपरि न्यसेत् पीठं श्रीपणानि
 र्मितं शुभं ॥ चतुर्विंशांगुलं कार्यं वैपुल्ये द्वादशांगुलं ॥ २१ ॥ षोडशांगुलं कं वापि चोद्धायश्चतुरंगुलः ॥ अथ वस्त्रेण
 संजाय पीतेन च ततः परं ॥ २२ ॥ तदुपरि न्यसेत् पद्मं रुक्मजं पाणिभूषितं ॥ नारायणं न्यसेत् तत्र सुवर्णैर्बहुसंख्य
 कैः ॥ २३ ॥ निर्मितं वैश्रियायुक्तं परितो देववेष्टितं ॥ पूर्वोक्ते नैव मानेन तदहोर्द्धन वा पुनः ॥ २४ ॥ गुरुः स्वर्णमयः
 कार्यो द्वारपालकसंयुतः ॥ तावपि स्वर्णमयो कार्यो दिक्पालैश्चैव वेष्टितौ ॥ २५ ॥ शिवब्रह्मादिभिर्द्युक्तं शक्त्य
 एकसमन्वितं ॥ नंदादिपार्वदैर्द्युक्तं शेषभोगोपरि स्थितं ॥ २६ ॥ चक्रादि आयुधैर्द्युक्तं वनमालाविभूषितं ॥ एता
 दृशं प्रतिष्ठाप्य भक्तानामभयाप्रदं ॥ २७ ॥ वेदिपादांतरं त्यक्तकुंडं कार्यं च पश्चिमे ॥ एकहस्तं हि हस्तं वा त्रिहस्तं च

तुर्हस्तकं॥२९॥ होमानुसारतःकुंडं कर्तव्यंशास्त्रसंमितं॥ चतुरस्रं प्रकर्तव्यं योनिवक्रोपशोभितं॥२९॥ मे
खलात्रयसंपुक्तं कंठं कृत्वा विधानतः॥ नाभिनालसप्रोपेतं मुख्यांगं यागसाधकं॥३०॥ एतादृशो यदा कार्यो
मंडपः कार्यो सिद्धये॥ आदौ गणपते चैव पूजनं विघ्ननाशकं॥३१॥ मंडपे तत्र पीठानि कार्याणि तु यथाक्रमं॥ ई
शान्यां रुद्रपीठं तु द्विहस्तपरिसंमितं॥ तदुक्तं वैष्णवतंत्रे॥ चतुस्त्रिंशांगुलप्रोक्तमुच्चायेद्वादशांगुलं॥३२॥ पूर्वे
तु क्षेत्रपालस्य पीठं कुर्याच्च वैष्णवे॥ द्वादशांगुलं भवेदुच्चं द्विहस्तेन च विस्तृतं॥३३॥ आग्नेय्यां शक्तिपीठं तु मात्र
णां तत्र पूजनं॥ द्वादशांगुलं भवेदुच्चं द्विहस्तेन च विस्तृतं॥३४॥ दक्षिणे गणपतिपीठं हस्तमात्रं तु कारयेत्॥ नै
र्ऋत्यां वास्तुपीठं तु तद्वत् कुर्याद्विचक्षणः॥३५॥ योगिन्याः पीठं कार्यं वायव्यां तद्देवहि॥ उत्तरे स्नानपीठं तु य
हाणां स्नानकं शुभं॥३६॥ पीठानि सर्वकार्याणि कोणमध्यगर्भतः॥ एवं पीठादिकं कृत्वा स्थापयेत्तत्र देवतां॥

३७॥ यथाक्रमेण पास्थानं स्थापनं क्रमतः स्मृतं ॥ सरासमार्जयेत् शुद्धां कुंडमंडपवेदिकां ॥ ३८॥ पुनश्च गोम
 पेनैव मृत्तिकाभिश्च लेपयेत् ॥ पंचगव्येन शुद्धेन प्रोक्षणं सर्वतोमतं ॥ ३९॥ उष्णानि शक्तितो नित्वा मंडपेनानि
 स्थापयेत् ॥ यवव्रीहिकुशादुर्वादधिचंदनसर्षपा ॥ ४०॥ सिद्धार्थरोचनाचैव फलानि विविधानि च ॥ नदीसंग
 मतीर्थस्य मृत्तिकां तु समाहरेत् ॥ ४१॥ संलिप्य मंडपस्थानं गोमयेन शुभेन वै ॥ गंधकुसुमपूगानि धूपं चैव
 समाहरेत् ॥ ४२॥ संलिप्य स्वस्तिकं कुर्यात् आचार्यो ब्राह्मणे सः ॥ बस्त्राणि चैव शुभ्राणि उर्णाश्च कुंडलानि
 च ॥ ४३॥ मुद्रिका चार्घ्यपात्राणि मधुपर्कार्थं पयस्विनीं ॥ उष्णानि हिरण्यं च पात्राणि तत्र स्थापयेत् ॥ ४४॥
 घंटा मारत्रिकां चैव धूपपात्रं तथैव च ॥ हैमं विष्णोः स्वरूपं च लक्ष्म्या चैव तु संयुतं ॥ ४५॥ स्नानार्थं हेमपात्रं च
 राजतं ताम्रमेव च ॥ कंधरामर्घ्यपात्रं च शंखं च पात्रं च जन्यकं ॥ ४६॥ चंदनागरुकर्पूरकस्तूरिकुंकुमानि च ॥ म

अनेवैत्याज्याश्चदूरतः॥ ७॥ वैष्णवाः कर्मनिरताः प्रतिग्रहपराङ्मुखः॥ नियोज्या वैष्णवे यागे स्फुरन्मु-
ख्यादिजोतमाः॥ ८॥ शुद्धवंशसमुत्पन्ना वैष्णवाश्च जितेन्द्रियाः॥ एते विप्रप्रशस्ता वैयागकर्मविशार-
दाः॥ ९॥ एषु आचार्यकः प्रोक्तो वैष्णवो वेदपारगः॥ द्विजश्चेष्टो महात्मा च कुशलो विष्णुकर्मणि॥ १०॥ वेद-
शास्त्रार्थसंपन्नः सर्वकार्यार्थसाधकः॥ अथ विष्णुपुराणे॥ आचार्यो दिनां लक्षणं॥ ज्ञानोदारमनाः
कल्मसुकुशलः कर्मण्यभिष्यः सुधीः संतुष्टः शिवतनूत्तरः सतनयो निर्मसरः पापभीः॥ आचार्यो निर्-
र्मगमागमस्तचतुरः कर्माहं विप्रान्विनः॥ प्रारंभं कुरुते सदारमनघं कर्तारमावेदयन्॥ ११॥ गुरुश्च वेदार्थ-
विचारदक्षः समुद्रवः शीलकुलाभियुक्तः॥ कार्यः पुराणाभिस्तोतिदक्षः प्रसन्नगंभीरसरस्वतीकः॥ १२॥
॥ सीतांबरः कुंडलहेमसूत्रः केयूरकंठभरणाभिरामः॥ अथ त्विजो वेदविदश्च कार्यासुरूपवेषान्वयशीलः॥

७

पुक्ताः॥ विधानदशाः पटवो नु कलापे चार्पदेशप्रभवादिर्जेशः॥ १३॥ पूर्वणक्रमेदविदोचकार्यौ यत्तु
विदिदक्षिणतश्चतद्वत्॥ स्थाप्यौ हि जो साम विदोचपश्चात् चाथर्वणौ तत्तरतश्चकार्यौ॥ १४॥ सर्व
लक्षणसंयुक्ता विधिज्ञा विजितेन्द्रियाः॥ कुलकुलसमायुक्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः॥ १५॥ स्थापनीयाः
क्रमेणेव पूर्वादि क्रमयोगतः॥ पुनर्वर्ज्याना इह प्रेतकर्मरतश्चौरः परदाररतस्तथा॥ कुचैलः कर्कशः
कोपी चाकुली धनगर्वितः॥ कुनखी कुञ्जहीनांगः कृष्णः कुष्ठीतथैव च॥ आयाज्ययाजको मूर्खो गण
को वैद्य एव च॥ १६॥ प्रतिग्रशग्निदग्धश्च जपशोमविवर्जितः॥ तस्य मंत्राश्च निर्विद्यास्तत्कृतं कर्म नि
ष्फलं॥ १७॥ एतादृशास्तु संवर्ज्याः क्रत्विगाचार्य सर्वशः॥ व्याधिनं वा मनंचैव वृषत्तं तत्र वर्जयेत्॥ १८॥
नानि कृष्णं वा निगौरं नावैष्णवं मभापि वा॥ एतादृशान् वर्जयित्वा यतकर्म समा रभेत्॥ १९॥ परीक्ष्य-

ब्राह्मणान्सर्वान्मधुपर्कविधिंचरेत्॥ सुगुप्तेशोभनेस्थानेसुरुषेयज्ञमंडपे॥ २३॥ आसवेदासनेवि
प्रान्कोमलेश्चेनकंबले॥ प्राञ्जुखानधकर्त्तासावास्तेस्वयमुदञ्ज्वः॥ २४॥ ॥ अथमधुपर्कप्रयोगः॥
विशिष्टकालपर्यंतंकालं संकीर्त्यकीर्तयेत्॥ मम सर्वकुटुंबस्य सर्वविघ्नोपशान्तये॥ २५॥ उत्पन्नो
त्यस्यमानोपसर्गोपसृष्टनश्ये॥ स्त्रिपुत्रधनधान्यादिकामनापरिपूर्तये॥ २६॥ प्राक्जन्मकोटिलग्नानांगुरुलधा
दिष्मनां॥ मृत्याः मृत्यासकृन्त्याः त्वंताभ्यासकृतांहसां॥ २७॥ महापापादिपापानां सर्वेषांचापनुनये॥ प्रीतयेप
रमेशस्यभूरिभ्रातामयेपुनः॥ कृतस्यक्रियमानस्यैनेकरिष्यमाणकर्मणः॥ सम्यगुप्तकथावाप्यैप्राप्त्यैत्रयसआ
त्मनः॥ विष्णवागजपारंभहवनांतनिमित्तकं॥ मधुपर्कविधिनर्त्विपरणंपुण्यवाचनं॥ कर्मत्रयंकरिष्योहंकुरुष्वे
तोरितेपरैः॥ २८॥ अथमधुपर्कोपहारः॥ विष्टराद्युपहारांस्तांन्नाहरेदक्षिणांदिशं॥ मधुपर्कविधानार्थंप्रतिविप्रं

८

पृथक् पृथक् ॥ ३१ ॥ विष्टरावुभौ दानीय भर्घे पाचनीयकं ॥ मधुपर्को नुलेपश्च पुष्पो पवीतकस्त्युक् ॥ ३२ ॥ ३
स्त्रीषालं कृतिष्ठत्रमुपानहौ कमंडलुं ॥ आहार्यैतान् रिजानाहसाधुभवं न आसतां ॥ ३३ ॥ यथाशक्त्यार्चयि
ष्यामो भवतो न्योक्तिरर्चय ॥ विष्टरो विष्टरोक्तिस्त्रिर्विष्टरः प्रतिष्ठयतां ॥ ३४ ॥ एतान्दर्चकः प्राड्प्रतिगृ
ह्णीमः कृत्विजः ॥ इत्यादि मधुपर्को णवैनाद्यानि वतान् रिजानां ॥ ३५ ॥ अभ्यर्च्य वरणीयास्ते कृत्विशरणक
र्मणां ॥ अन्यच्च ॥ यजमान इस्ते अर्घ्यः ॥ यजमान पत्नी इस्ते सफलः कलशः ॥ शान्तिस्तुक्ता पाठः ॥ सुमुख
श्चैकदंतश्चेति सर्वे पठेत् ॥ अत्राद्येति ॥ इह भुवनकोशे ॥ प्रमक्षे मायुरा रोग्यं परमश्रीसुखामये ॥
भार्यादिसर्वकार्यस्य चिंतितार्थस्य सिद्धये ॥ ३६ ॥ आधिव्याधिजरा मृत्युभयशोकनिवृत्तये ॥ भूतभय
भविष्येति त्रिविधो न्यासः शान्तये ॥ ३७ ॥ सर्वेन सामपद्यंस्त्ये निवृत्यै च रिषांतथा ॥ परमैश्वर्यसंपत्त्यै निष्प

त्येजपकर्मणः॥३८॥ पुत्रपौत्रादिसंपत्येतधानेजोऽभिरूये॥ विनियस्यविवेकस्य करिष्यमाणकर्मणः॥
३९॥ अनावृत्तैः कसौ भाग्यसुखसौंदर्यसिद्धये॥ विनियस्यविवेकस्य यज्ञसम्यतथाश्रियः॥४०॥ मम सभाप्ये
॥ लोदिकत्वावच्छिन्नश्रीमहाविष्णोऽश्रितवैकुण्ठपदप्राप्तये श्रीविष्णुसंतोषणार्थं विष्णुयागारव्यकर्मनिमित्ति
नयथाशक्ति आचार्यादिसमस्तकृत्विजां अर्घादिसंपादनमहं करिष्ये॥ अथवा ब्रह्मनाचार्यादिसमनो
समस्तकृत्विजां अर्घसंपादनमहं करिष्ये॥ ॥ आदित्याद्याग्रहासर्वैराहुकेतुपुरःसुराः॥ पावनाः सर्व
वर्णाना ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः॥१॥ स्वागतं भोर्दिनश्रेष्ठः॥ मदनु॥ ॥ अघो अर्घः प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्य
मि॥ आचार्यं प्रथमं सपत्नीको यजमान उदस्युखो वृणुयान्॥ ब्रह्माणं वृणुयान्॥ आवाहयामि देवेशं ब्र
ह्माणं कमलोद्भवं॥ चतुर्वेदसमायुक्तं सर्वसिद्धान्तवेदिनं॥ यद्गोत्रप्रवरं विप्रमृज्वेदिनं च शाखिनं॥ क

पिणविष्णुशर्मणं ब्रह्माणं त्वामहं वृणे ॥ आवाहयामि देवेश माचार्यं यत्तत्कारिणं ॥ पुराणन्वयमीमांसी सर्व
 शास्त्रार्थपारंगं ॥ शांडिल्यगोत्रप्रवरं शांडिल्यासितदेवतं ॥ यजुर्वेदमधीयानं वाजसनेयशाखिनं ॥ जपार्थं
 जपयते स्मिन् जपकं कृष्णसंतकं ॥ उत्तमश्रीसुसुखाप्त्यर्थं आचार्यं त्वामहं वृणे ॥ एवं यस्य च यद्रोत्रं यथा
 यत्प्रवरं वरं ॥ यद्देहाध्यायिनं विप्रं यच्छायाध्यायिनपुनः ॥ जपिनं रामनामानं रुत्विजं त्वामहं वृणे ॥ वृ
 तोऽस्मीति ॥ इजेनोक्तेऽब्रूते वरुणकारकः ॥ ॥ नानागोत्रास्तथानानाप्रवराविष्णुतत्पराः ॥ स्वस्य वेद
 मधीयानाः कुलीनाः स्वस्वशाखिनः ॥ श्रुताध्ययनसंपन्नाः पंक्तिपावनपावनाः ॥ अक्रोधना अन्तर्धानाना
 नानामानरुत्विजः ॥ पुयंमया वृतास्थे निवृतास्मरुत्विगिरिते ॥ गुर्वादिभ्यः समस्तेभ्यः रुत्विग्भ्यश्च इदमा
 सनं ॥ गंधं पुष्पं च धूपं च दत्वा कल्पं तु तद्यथा ॥ नानागोत्रेभ्य रुत्विग्भ्यो नानानामभ्य एव च ॥ यथाविप्रं यथा

दत्तं गन्धाद्यमिदमर्चनं ॥ स्वाहा संपद्यतां तेभ्यः सर्वेभ्योऽध्वर्युमुख्यतः ॥ यथोपपन्नेन ब्राह्मणं तर्पयिष्यति ॥
तेनाग्नेनाद्यकर्माणि देवता प्रीयतामिति ॥ अथ वरणोपहारः ॥ रुक्मिण्यरणसंभाराभाजनाछादनाद-
यः ॥ भाजनं भाजनाधारछत्रोपानत्कमंडलुं ॥ आसनं वसनं मुद्राकर्णभूषोपवीतकं ॥ एतद्दशविधं देयं
पदं वरणसिद्धये ॥ पदैदाभावे त्रयं देयं पात्रवस्त्रांगुलीयकं ॥ तदभावेऽथ नांबूलं दत्त्वा किंचित्प्रकल्पये ॥
वर्णो गोपशराणां पात्रांगुलीयवाससां ॥ सर्वेषां त्रिंशु देयं यथोपपन्नमृत्विजे ॥ यथा प्रवरगोत्राय य-
था वेदोक्तशस्त्रिणे ॥ स्वाहा संपद्यतां तस्मै यथानाम्ने हि जन्मने ॥ शिवा आपः करे कृत्वा प्रयोगो दक्षिणार्प-
णे ॥ यथा गोत्रेभ्य रुक्मिण्यो यथा शर्मभ्य इच्छया ॥ दक्षिणा दक्षिणी येभ्यो वितीर्णा कर्म सिद्धये ॥ गोदानं वा
हिरण्यं वा रूप्यं वा कल्पमेव वा ॥ तन्निष्कये यत्किंचिन्नांबूलं फलमेव वा ॥ रुक्मिण्यरण पूजार्थं स्वाहा स-

१०

पद्यतांतुतत्॥ यस्य विप्रस्य यो भागः स भागस्तेन गृह्यतां॥ प्रीयतां भगवत्पत्न्यास्तेन कर्माणि देवताः॥ अस्य जपान्
भूतस्य रुविग्रहण कर्मणः॥ विधेयुनातिरिक्तं पत्न्यसर्वं संपूर्णमस्तु नत्॥ श्रीविष्णोः प्रीतये विप्राः पादार्घ्यं वो
ददाम्यहं॥ मंडपस्य गृहे कुर्यान्मंडपात्वाद्यशास्त्रवित्॥ ब्रह्माद्यार्चाद्यैकैकैव रुविजस्तु यथाक्रमं॥ प्रथमं
पादशौचं तु कृत्वा तदि निवेशयेत्॥ प्रथमं ब्रह्मा वरणं॥ आचार्यं वरणं वा कर्त्तव्यं॥ राक्षो वरणं॥ अमुकगोत्रं
स्वीकृत्यैष यथाग कर्मणि आचार्यं त्वा महं वृणे॥ ब्रतोऽस्मि॥ एवं ब्रह्मादि रुविजो वरणं॥ न इत् वरणमेव
कर्त्तव्यं॥ पूर्वविष्णुमंत्रवेदोक्त सहस्रशीर्षे दं विष्णुमंत्रजपार्थं तथा चागमोक्त विष्णुमंत्रजापकानां वरणं॥ श्री
मन्नारायणाष्टाक्षरगोपालमंत्रवासुदेवद्वादशाक्षरनृणापकानां वरणं॥ नदनुपारायणपाठरुग्वेदादिजाप
कपाठकानां वरणं॥ ततः शिवप्रीतये रुद्रैकादशब्राह्मणानां वरणं॥ मृत्युंजयजापकस्य वरणं॥ सप्तश

तीजपार्थिवानवन्धुर्ध्वं ब्राह्मणानां वरणं ॥ ग्रैह्यगणपतिमंत्रजापकस्य वरणं ॥ वास्तुमंत्रजपार्थं वरुणं ॥ ग्रहमंत्र
जापकालं ब्रह्मणाम् वरणं ॥ एवं सर्वे मिलिताः ॥ एकशतं अष्टाचत्वारिंशद्दरणीयाः ॥ १४८ ॥ एवं रुक्मिजां वरणं
विधादगस्त्यपादपक्षालनं कृत्वा ॥ पूर्वं सपत्नीको यजमानः पश्चिमदारेण प्रवेशं करोति ॥ त्वदनु सर्वे ब्रा-
ह्मणाः प्रवेशं कुर्युः ॥ प्रवेशमंत्रस्तु ॥ भद्रं कर्णेभिः ॥ स्योनाष्टपिपीति मंत्रेण स्वासनं प्राञ्जुखो यजमानः उ-
पविश्य ॥ आचार्यादयः ॥ ह्युदञ्जुखाः सर्वे उपविशेयुः ॥ तेषां वर्णैर्चनं कुर्यात् ॥ तत्रैव अर्चनं मधुपर्कविधिना
वेदोक्तमन्त्रेण ॥ नन्मकारमाह ॥ आचमनादि उपहारप्रोक्षणं न कृत्वा ॥ अत्राद्येति ॥ मम विष्णुपत्नार्थं सर्वे
पारुक्मिजां मधुपर्कविधिना अर्चयेत् ॥ शानो देवी ॥ अथैव वतुलेति मंत्रद्वयं पठित्वा ॥ साधुभवानास्ता-
॥ यस्तानां सप्तमानरोरुक् ॥ अग्नये गा मत्राय जुः ॥ अथ प्रतिपरेत्यगार्हपतिं यतुः ॥ ॥ गा वो हा ३ साम ॥ इति

मधुपर्कं तु प्रासयेत् ॥ ॐ नमः ॥ स्व

११

अर्घदानं कृत्विजां ॥ ॥ स आ जगाम गौतम इति मंत्रेण प्रथमं विष्टरं आसने दद्यात् ॥ स पुङ्गवेति मंत्रेण पाद-
शौचं नु कारयेत् ॥ वृक्ष ऊर्मिरसीति मंत्रेण विष्टरं पादयोर्न्यसेत् ॥ वरुणस्यैतं मनमिति मंत्रेण अर्घं दद्यात् प्र-
त्नतः ॥ पूर्णं अर्घ्यं स्वीकरणं उदानीदानं ॥ ॥ ॐ नमः ॥ स्व रिति मंत्रेण ॥ द्या च मनं चैव कारयेत् ॥ मित्रस्य त्वेति मंत्रे-
ण मधुपर्कं ददाति वै ॥ देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति ॥ मधुघातेति मंत्रेण गौश्च स्पर्शनं मतं ॥ ॥ तैसा विनुरिति मंत्रे-
ण पुनराचमनं नवेत् ॥ मनस्त आप्यायेति मंत्रेण गौश्च स्पर्शनं मतं ॥ तस्य विनुरिति मंत्रेण गौर्गौरिति त्रिभू-
षात् ॥ माना रुहाणां इति मंत्रेण मम चा मुष्य च पाप्याह त ॥ पार्श्वधीरिति मंत्रेण अर्चयेत् चंदनेन वै ॥ ग-
ंधार इति मंत्रेण गंधं दद्यात् प्रपत्नतः ॥ श्रीश्च तेति मंत्रेण पुष्पं दद्यात् प्रपत्नतः ॥ धूरसिति मंत्रेण धूपं
न च प्रदापयेत् ॥ वाचस्य तयेति मंत्रेण वस्त्रदानं विधीयते ॥ युवा सुवासा इति मंत्रेण उष्णीषं तु प्रदापयेत् ॥

हिरण्यवर्णमिति मंत्रेण कुंडले पुष्टिकां च प्रदापयेत् ॥ ब्रह्मोदनेति मंत्रेण पुष्पमालां ददाति वै ॥ अन्न
पतेति मंत्रेण पात्राणि चैव दापयेत् ॥ फलसामेति मंत्रेण फलतांबूलं च प्रतिपादयेत् ॥ हिरण्यगर्भेति
मंत्रेण दक्षिणं ॥ वैवदापयेत् ॥ तस्यैधेनुरितं मंत्रेण धेनुरदद्यात् पयस्विनीं ॥ पश्चात् संकल्पः कार्यः
हिरण्यं वा ॥ तत्र उष्णीषं कुंडले तथा ॥ पुष्टिकां मधुपर्कं च ग्रां चैव तु पयस्विनीं ॥ ब्राह्मणेभ्यो मया
दत्तं प्रीयता नैव जापतिः ॥ ब्राह्मणेभ्यो मया दत्तं प्रीयतां मे बृहस्पतिः ॥ रुग्येदाय मया दत्तं सोमो
मे प्रीयतामिति ॥ यजुर्वेदाय मे दत्तं सोमो मे प्रीयतामिति ॥ सामवेदाय मे दत्तं सोमो मे प्रीयतामिति ॥
अथर्वेदाय मे दत्तं सोमो मे प्रीयतामिति ॥ विष्णुमंत्रजापकेभ्यो मया दत्तं विष्णुर्मे प्रीयतामिति ॥ रु
द्रजापकेभ्यो मया दत्तं रुद्रो मे प्रीयतामिति ॥ एवमेषां तु विप्राणां दद्याद्देवान् समर्पयेत् ॥ एवं सर्वेषां

रुत्विजांततदेवतोशेनदानं॥ पश्चात्ब्राह्मणान्प्रार्थयेत्॥ ब्राह्मणाः संतुमेशास्ताः॥ आचार्यस्तु यथा
 स्वर्गे॥ एवं ब्रूयाच्च कर्त्ता वै रुत्विजांतुं पृथक्॥ ब्रह्म यज्ञानमंत्रस्तु ब्रतो ब्रह्मा नतोजपेत्॥ बृहस्पतेति मं
 त्रस्तु आचार्यस्तु ब्रतोजपेत्॥ ॥ अग्निमीलेति मंत्रेण रुग्वेदी च ब्रतोजपेत्॥ इषेत्वेति मंत्रस्तु पशुर्वेदी
 ब्रतोजपेत्॥ ॥ अग्न आयादि मंत्रस्तु सामवेदी ब्रतोजपेत्॥ ॥ शन्नो देवीति मंत्रस्तु अथर्वण ब्रतोजपे
 त्॥ ॥ इति श्री वैश्वसि शंते ब्रह्म नारद संवादे विष्णु यागे बर्णौ च न प्रकरणं तृतीयं॥ ॥ अथ पुण्या
 इवाच नमः॥ आचार्यादिभिर्यजमानस्य कर्त्तव्यं॥ संपूज्य गंधमाल्याद्यै ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत्॥
 अयनीकृत जानु० इत्यारभ्य॥ भो ब्राह्मणाः मम सपरिगृहे इत्यंतं पूर्ववत्॥ अस्मिन् विष्णु यागे पु-
 ण्या इवाच नयोर्विशेषो ब्रह्म णोक्ते नारदं प्रति विष्णु यज्ञे प्रकरणे शीः सः कर्त्तव्यः॥ तत्प्रकारमाह॥ ॥

ब्राह्मणाः शुभचेतसो भवन्तु॥ भवाममः॥ शुभचेतसोः स्नानं प्रसीदन्तु॥ प्रसन्नास्म॥ शांतिरस्तु पुष्टिरस्तु॥ यद्यच्छे-
पनदस्तु॥ एतन्पापं रोगं दुरिणं तत्प्रतिहनमस्तु॥ द्विपदचतुष्पदेभ्यः सुशान्तिर्नैवतु॥ अविघ्नमस्तु॥ आरोग्यम-
स्तु॥ आयुष्यमस्तु॥ सर्वकर्मसमृद्धिरस्तु॥ वेदसमृद्धिरस्तु॥ शास्त्रसमृद्धिरस्तु॥ धनधान्यसमृद्धिरस्तु॥ अ-
निष्टनिरसनमस्तु॥ यद्यच्छेपस्तत्तदस्तु॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलभ्यदिदेवताः शुभाः संप्रदंतां॥
आदित्याद्याग्रजाः प्रीयन्तां॥ इष्टदेवताः प्रीयन्तां॥ रथाः कामाः संप्रदंतां॥ सुमुहूर्तानि प्रीयन्तां॥ सनकाद-
यो मुनिगणाः प्रीयन्तां॥ मोदादयो विनायकाः प्रीयन्तां॥ इंद्रादयो दिक्पतयः प्रीयन्तां॥ अर्षमादयः पितृग-
णाः प्रीयन्तां॥ ध्रुवादयो वसवः प्रीयन्तां॥ भूरादयः सप्तलोकाः प्रीयन्तां॥ गौर्यादयो मानवरः प्रीयन्तां॥ घृता-
द्यादयोः स्वरसः प्रीयन्तां॥ ऐरावतादयो दिक्पतयः प्रीयन्तां॥ क्षीरसमुद्रादयः सप्तसागराः प्रीयन्तां॥

१३

मंगाद्याः सरितः प्रीयन्तां॥ मेघोदयः कुलपर्वताः प्रीयन्तां॥ पुष्करादयो मेघाः प्रीयन्तां॥ चंदनादयो दुर्मौषधयः
प्रीयन्तां॥ रुग्णेदादयो वेदाः प्रीयन्तां॥ एकोनपंचाशत्परुक्षणाः प्रीयन्तां॥ गार्हपत्यादयोऽग्नयः प्रीयन्तां॥
मनवादि स्मृतिपुराणशास्त्रतर्कस्त्राणि प्रीयन्तां॥ अश्विनादयो नक्षत्राणि प्रीयन्तां॥ विष्कुम्भादयो योगाः
प्रीयन्तां॥ बवादयः करणाः प्रीयन्तां॥ आदित्यादयो वाराः प्रीयन्तां॥ प्रतिपदादयो स्थिथयः प्रीयन्तां॥ प्रभवा
दयः संवत्सराः प्रीयन्तां॥ कृतादीनि युगानि प्रीयन्तां॥ वसन्तादयो रूतवः प्रीयन्तां॥ चैत्रादयो मासाः प्रीय
न्तां॥ अश्वमेधादयो यज्ञाः प्रीयन्तां॥ पुष्कराद्यानि तीर्थानि प्रीयन्तां॥ एकादश्यादीनि व्रतानि प्रीयन्तां॥ भू
रादीनि भुवनानि प्रीयन्तां॥ भूरादयो व्याहृतयः प्रीयन्तां॥ गार्गादीनि गोत्राणि प्रीयन्तां॥ भगंदरादयो रो
गाः नश्यन्तां॥ वैलक्षण्यादयः स्वभावानश्यन्तां॥ विकाराः सर्वे नश्यन्तां॥ कव्यबालादयः पूर्वजाः प्रीयन्तां॥

मित्रादयः इष्टाः प्रीयन्तां॥ नदस्यादयो धेनवः प्रीयन्तां॥ अश्व्यादयः पशवः प्रीयन्तां॥ जरायुजादयो नीवाः
प्रीयन्तां॥ ब्रह्मवर्षादयः आश्रमाः प्रीयन्तां॥ स्थावरादयो योगाः प्रीयन्तां॥ सिद्धिपौधे कौदयो क्षेत्राधी
शाः प्रीयन्तां॥ नस्येडादयो नवनाथाः प्रीयन्तां॥ सिद्धमाधकादयो योगीश्वराः प्रीयन्तां॥ सरस्वत्यादयो
देव्यः प्रीयन्तां॥ आदित्यादयः स्त्रियः प्रीयन्तां॥ प्रह्लादादयो दैत्याः प्रीयन्तां॥ कस्यपादयः प्रजापत्यः प्री
यन्तां॥ येकेचित् विस्मृतास्ते सर्वे प्रीयन्तां॥ बहुपुत्रं बहुधनं चायुष्यं चास्तु॥ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु॥
पुण्यां भवंतो ब्रुवंतु॥ इत्यादिसर्वे पुण्याश्च वाचनं समाप्तं॥ ॥ इति श्री वैष्णवसिद्धान्ते विष्णुपात्रे पु
ण्याश्च वाचनं॥ अधमंत्रपाठः॥ यजमानः सपत्नीको दद्यात्तेषां चरसिणां॥ विष्णुपात्रस्य निष्पत्यै भ
वंतो भ्यर्पिता मया॥ सुप्रसादं प्रकर्तव्यमेतत्कर्म यथाविधि॥ ॥ अधानतरं वर्द्धनीपुर्णार्धं नीर्णत-

रात्रजलआहरणं॥ तत्र सपत्नीकोपजमानो गन्वा गीतवादित्रैः सह वरुणं संप्रार्थ्य जलमानयेत्॥ ज
 लाहरणानंतरं वर्धनी प्रार्थना॥ वर्धनी पूरणार्थं तीर्थान्वावाहयेत्॥ आवाहनमाह॥ ॥ तीर्थान्वावा
 हयेत्तद्विद्वान्समुद्रान्सरितो हृदात्॥ प्रभासं पुष्करं गेयौ चैव मार्कच पुष्पकरं गयां॥ गंगा च यमुनां चै
 व चंद्रभागां महानदी॥ आवाहितानि तीर्थानि चागच्छंतु मखेमम॥ अथ कलशे जल पूरणं॥ यजमा
 नकंठे प्रगल्भानैः शनैः सपत्नीकः पूरयेत्॥ मंत्रान् प्राच्याणाः पठेयुः॥ नानाह॥ ॥ पठेयुश्चास्याः
 सर्वे आचार्यस्तु स माहितः॥ समुद्रज्येष्ठेति वै सूक्तं समुद्रं गच्छेत्॥ समुद्राय त्वावाताय समु-
 द्रोसीति तथैव च॥ इमं मे प्रतिमंत्रेण पूरयित्वा जलं शुभं॥ ततो सपत्नीकोपजमानः जलं ग्रहीत्वा
 गृहमागच्छेत्॥ रुक्मिणिः सह॥ आगत्य मंत्रं उपेयं श्यात् ततो यमणिके क्षिपेत्॥ वेद्याः पश्चिमदिश्या

गे अष्टल कृत्वा तदुपरिवर्द्धनी स्थापयेत् ॥ वर्द्धनीं प्रार्थयेत् ॥ वर्द्धनी त्वं महाभाग महानीर्थो द
कान्विता ॥ तव तोयेन कलशान् ॥ यत्तार्थं पूरयाम्यहं ॥ वेदीमध्ये चतुरस्रं चतुर्द्वारं गृहं कृत्वा ॥
मध्ये चाष्टलं कृत्वा ॥ कर्णिकायां हैमं राजतं ताम्रं वा कलशं संस्थाप्य ॥ परितः पत्रे अष्ट महासि
द्धिः स्थापयेत् ॥ अणिमालघिमा चैव महिमा प्राप्तिमा तथा ॥ प्रकाम्या च वशित्वा ख्या दूरदर्शन
मेव च ॥ दूरश्रवणमित्युक्ता स्थापयेत् ॥ पृष्टसिद्धयः ॥ ततोऽनंतरं कलशपूरणं ॥ ततः सर्वेषां
कलशानां पूरणं ॥ तथा चोक्तं पासौ द्वौ ॥ सर्वौषधी समा युक्ताः वर्द्धनी जलपूरिताः ॥ सोपस्करा
श्च विधिवत् पूवं हारादिषु क्रमात् ॥ संस्थाप्य कलशान् विधिवत् ॥ ततो भूरसीत्यादिभिः ॥ क
लशमंत्रैः रुग्णेदादि क्रमेण स्यैः स्यैर्मंत्रैर्कृत्वाग्निः स्थापनं कर्तव्यं ॥ ॥ ततो मनोज्ञतिरिनिमंत्रैः

स्वैः स्वैशाखोक्तैः प्रतिष्ठाकरणं ॥ ॥ अथ प्रार्थना ॥ पूजनपूर्विका ॥ इदं मन्त्रचंदनं पुष्पं ॥ ॥ इतिलधूपजां विधा-
 य ॥ ॥ शानादिपीठेषु पूर्वअग्निदक्षिणैर्कृतिवायूत्तरस्थितेषु पीठेषु नदुपरि स्वस्तिकं कृत्वा ॥ श्वेतरक्तपङ्क-
 लैराच्छादितेषु नदुपरि श्वेततंदुलैः स्थापयेत् ॥ प्रत्येकं स्थापयित्वा ॥ कलशान् स्थापयेत् ॥ मूर्तिनां सर्वासां द-
 शविधिना संस्थाप्य ॥ वद्भुत्तारणं कृत्वा ॥ प्रतिष्ठापयेत् ॥ पूजयेत् ॥ पूजां विधाय प्रार्थयेत् ॥ अघानः संप्र-
 वक्ष्यामि श्यो कलशसंभवो यथा ॥ क्षीरोदमधनोद्भूतः कलशस्तेन चोच्यते ॥ अथ कलशमानं ॥ षडंगुलमुख-
 प्रोक्तः कंठे च चतुरंगुलः ॥ उच्छ्रायो विस्तरश्चैव चतुर्विंशतिषोडश ॥ अकालबुधः सुसप्तः सर्वदोषविवर्जि-
 तः ॥ उत्तरे हि प्रवत् पार्श्वे क्षीरोदो नाम सागरः ॥ प्रारब्धमंधनंतत्र देवैः सर्वैश्च दानवैः ॥ सर्वैस्तु बलिमुख्ये
 श्वबलिभिर्बलशालिभिः ॥ मंधानं मंदरं कृत्वा त्रेत्रं कृत्वा तु वासुकिं ॥ मूले कूर्मं च संस्थाप्य विष्णुना मंदरोद्धतः ॥

एकत्रदेवताः सर्वा बलिदानवमेकतः॥ मथ्यमानेन दातस्मिन्क्षीरोदो देवदानवैः॥ उत्पन्नानि चरत्नानि पा-
निना सन्कदाचन॥ विमानपुष्पकं पूर्वं उत्पन्नं हि सुवाहनं॥ नागेशोरावनश्चैव पारिजातस्तथैव च॥ वीणा-
दिभिः सपायुः शरं भानृत्य गणान्विता॥ मणिस्तुकौ स्तुभश्चैव चंद्रश्चैव तथैव च॥ कुंडले च विषं पंचगाव-
श्चैव तथैव च॥ नंदा सुमनसा चैव सुशीला च सभद्रिका॥ पंचमी सुरभी प्रोक्ता त्वित्येताः पंच धेनवः॥ उत्प-
न्नं चामृतं तत्र भाजनेन विना तदा॥ निर्मितो विश्वकर्मा च कलशः कामरूपधृक्॥ कलाधरो हि देवानां दा-
नवानां तथैव च॥ निर्मितोऽथ पुरा देवैः कलशस्तेन चोच्यते॥ कलशस्य मुखे ब्रह्मा ग्रीवायां वृषभध्वजः॥
कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्त नद्यश्च याः स्मृताः॥ अर्जुनी गौतमी चैव चंद्रभागा सरस्वती॥ तापी गोदावरी
चैव नर्मदा च महानदी॥ विष्णुपादोदजाः शैलाः शैलेभ्यो वाचनि स्मृताः॥ प्रभासं पुष्करं चैव नैमिषं च हिमालयं॥

वीरेश्वरं त्रिमूर्तिं च गंगासागरसंगमं ॥ पृथिव्यां पानिनीर्था नि तडागादिनियानिवो ॥ अत्र शान्तिश्च पु-
 ष्पिश्च गायत्री च तथैव च ॥ रुग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च ॥ अथर्वसदिता वेदाः कलशे हि स
 माश्रिताः ॥ अनेनामृतमंत्रेण ब्रह्मणानिर्मितेन च ॥ कलशेन सुमंत्रेण यः कुर्यादभिवेचनं ॥ आयुरा-
 रोग्यमैश्वर्यं लभेत् कामांश्च पुष्कलां वनं ॥ यत्कलं कपिलादाने सुवर्णदानतः फलं ॥ ब्राह्मणो लभते
 विद्यां पार्थिवो लभते मही ॥ वैश्यस्तु लभते लाभं शूद्रस्तु सुखमश्नुते ॥ बंध्या च लभते गर्भं पुत्राधीपुत्र
 पुत्रमं ॥ कलशस्य समाख्याता चोत्पत्तिस्तु सुलक्षणा ॥ नामधेयं च यजनं स्थानं चैवाधिदेवता ॥ यः
 शृणोति नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ कलशे देवताः पंचमंत्रतंत्रसमन्विताः ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च
 शंकरश्च सदाशिवः ॥ त्रयस्त्रिंशतुपे देवाः कलशे स्मिन् प्रतिष्ठिताः ॥ ध्यायेद्देवं परं शान्तं ध्यायेत् पूर्वोदितः क्रमात् ॥

सिद्धार्थगुलं धूपं सर्वोषधिसमान्वितं॥ न्यग्रोधोदुंबरोऽश्वत्थचूतजंबुत्वचस्तथा॥ तत्पुष्पैश्च कुम्भेषु सप-
त्रास्तेषु निक्षिपेत्॥ अमृतं मथ्यमानं तु पुरादैवैः सरानवैः॥ तस्य संग्रहणार्थाय शिवे नरचिताः पुरा॥ गृहो नि-
गृह्यो जनहाजयंतश्चापराजितः॥ विराजोदुंदुभिश्चैव त्वष्टमोऽथ प्रजापतिः॥ विजयो नाम तश्चैते कलशास्तु
पुरा स्मृताः॥ नवमो यः समाख्यातो नवमो नाम नामतः॥ अहं तत्र स्थितश्चैव सर्वपापहरः शिवः॥ न च पं-
चमुखो लोके सर्वकामप्रसाधकः॥ पश्चिमे च मुखे सद्यः वामदेवस्तथोत्तरे॥ पूर्वो तत्पुरुषः प्रोक्तो चाधो
रश्चापि दक्षिणे॥ ईशानश्चोर्ध्वे विस्म्यत सर्वोऽश्वोपरि स्थिताः॥ क्षितिजः प्रथमः कुम्भः द्वितीयः काल-
संभवः॥ तृतीयः पवनाज्जातो चतुर्थश्च हुताशनात्॥ पंचमः श्वं रमसोजातः षष्ठश्च कालजस्तथा॥ स-
प्तमः पवनाज्जात आदित्यादष्टमः स्मृतः॥ एते पूर्वादिनो न्यस्या इशानादिमथापि वा॥ अष्टमूर्तिः स्थितो

१७

यस्मात्तदलेऽथ पद्मजेशयोः॥ मूर्तिरष्टौदलेन्यस्यकर्णिकायांशिवः स्मृतः॥ दलानिपरितोनागायेग्रहा
स्तेदले स्मृताः॥ एतत्सर्वंमयापूर्वे ब्रह्मांडं सचराचरं॥ यथावित्तं यथा कार्यः सौवर्णो राजतोऽथवा॥ ता
म्रोवापि प्रकर्तव्यः सर्वलक्षणलक्षितः॥ संस्थाप्य कलशान् सर्वान् प्रतिष्ठा कलशे स्मृताः॥ ॥ ॥ इति
श्रीवैष्णवसिद्धान्ते ब्रह्मानारदसंवादे विष्णुयागमाहात्म्ये कलशस्थापनविधिः॥ चतुर्थं प्रकरणं॥ ४॥

www.vallabhacharya.org